

A Tassili fennsík e hatalmas szikláinak lábában szerteágazó barlangokban találtak a művészettörténetileg annyira érdekes falfestményeket.

Tizenhat hónap a Szaharában

Henri Lhote

A maga nemében páratlan kalandos élményben volt részem baráti társaságban a Szaharában. Tizenhat hónapon át ősemberek módján éltünk, ugyanabban a környezetben, amelyben a letűnt évezredek folyamán a történelemelőtti ember számos nemzedéke fejlődött, aminek nyomait érintetlen állapotban megtaláltuk.

A Szaharában több hegység emelkedik, legismertebb közülük a Hoggar. Ettől északra van a Tassili széles homokkövonulata, amely karéjformában mintegy 600 km hosszúságra terjed. A földkerekségnek talán nincs még egy olyan fantasztikus tája, mint ez. A homoktömböt évezredek át vizek mosták, szelek vágták és vájták. A különféle eróziós hatások a legszeszélyesebb alakzatokat hozták létre. Egyes

hegytömbök lerombolt városokhoz hasonlítanak. Az összeropedezett és kivájt sziklafalak hol katedrálisokra, hol középkori vártornyokra emlékeztetnek. Az idegent, amikor ebben a megkövesedett, hallgatag világban járkal, valami különös halotti, nyomasztó érzés fogja el, toroka összeszorul, és leveri ez a bizarr, nem is emberi arányú dekoráció.

Az állatvilág szegényes. A csöndet csak ritkán töri meg valami hollóféle madár rikoltása, amely dögöt kémlel. Leginkább a szarvasvipera birodalma ez, az omladékok igazi királyáé, hol szaporodásának semmi sem vet gátat, legföljebb egy-egy muflonvadász, ha arra téved. Mert a magányosság másik nagyura a muflon (vadjuh).

A völgyek igen mélyek, valóságos ka-

nyonok, meredek szakadékokkal, mint pl. a 600 m magas Tamrit, amit még soha senki se mászott meg és valószínűleg nem is fog soha. Növényzet úgyszólván semmi. Néhány csenevész fa akaszodik kihívóan a tevék lábába, ha véletlenül erre az istenverte helyre tévednek. Itt-ott néhány száraz fűcsomó hajt ki a homokból, az ember szinte nem is érti hogyan. Kivétel mégis van: a hegylántól keletre százával állnak remek ciprusok, hírmondói az egykori nedvesebb és mérsékeltbb éghajlatnak. Víz az ú. n. **gueltákban** található. Ezek sziklamedencék, melyeket a kivételképpen hulló esők megtöltöttek. Sehol egy forrás. Csupán e vidéktől nyugatra, egy kialudt tűzhányó szomszédságában vannak tavak, amelyek oly módon keletkeznek, hogy a vulkán szétrepesztette a homokkötömeget és feltörték a mélyvizeket. Ezek a Szahara legnagyobb kiterjedésű tavai, bővelkednek halakban és mintegy 30 évvel ezelőtt ölték meg itt az utolsó krokodilust, a dicső múlt kései hírmondóját.

Az emberi élet ezen a területen igen korlátolt. Körülbelül 2000 **taurég** tengődik és vívjá küzdelmét a fennmaradásért. Egyetlen életforrásuk girhes kecskéik sovány termékei.

1933-ban egy Brenans nevű rendőrtiszt egy körútja alkalmával fedezte fel első ízben, hogy a sziklafalak védett helyein különös ósrégi vésetek és falfestmények vannak. Néhány hónap múlva már én magam is a helyszínen voltam a párisi Földrajzi Társaság egyik professzorával együtt. 1933—34 folyamán a hegytömbök körül járva megállapítottam, hogy ezernyi bámulatos dolog van itt, a földgolyó legnagyobb sivatagának a kellős közepén. Sajnos közbejött a háború, s megghiúsított minden tervet. Csak tíz év múlva került sor egy expedíció tervezésére és előkészítésére.

Tervem abban állott, hogy elkészítjük a falfestmények hű másolatait, eredeti nagyságban, ugyanazzal a színezéssel, ahogyan a sziklafalon voltak, s a rajzpapírosra másolt egész anyagot Párisba szállítjuk. Egy egész sereg művészt belevontam ebbe a vállalkozásba. A nehézségek nem voltak lekicsinyelendők: a nagy távolságok, a vízhiány, az élelmiszer utánpótlás nehézségei, a nehéz munkafeltételek az 1600—2000 méteres magasságban. A technikai előkészületek igen sok gondot okoztak, de nem részletezem.

Fiatalabb tanítványaim közül ösz-

szesen 11 festőművész vett részt az expedícióban, hosszabb-rövidebb ideig tartó váltásokban. Ezenkívül egy fényképész is.

1956 januárjában érkezünk Algéria, onnan a sivatag irányába eső utolsó katonai támaszpontonra menünk, s itt 3000 kilónyi poggyásunkat katonai teherautókra rakták és egy személyszállító repülőgépet bocsátottak rendelkezésünkre. Ezenkívül harminc tevéből álló karaván indult el a Tassili oázistól. A tevék rendeltetése a munka helyszínén a mindennapi közlekedés és teherszállítás volt az egyes sziklatömbök között. A teherautók nyolc nap alatt tették meg a 2000 km-es utat. Amikor végre megérkeztünk, valóságos káosz közepén találtuk magunkat: mély homokkő-szakadékok között, amelyeknek egy részük széles nyílással tárult a szabadba, másrésze pedig hosszú, eressel védett folyosóhoz volt hasonló. Minden jel szerint a történelem előtti ember ezeket választotta ki búvóhelyül és letelepedésre. És ezekben a természetes búvóhelyekben találtuk a falfestményeket.

Életfeltételeink sivatagi szinten voltak, igen szigorúan megszabott élelmiszer adagokkal, minthogy a folyamatos utánpótlást nem lehetett biztosítani. Néhány heti »hozzá szoktatás« után sikerült igényeinket a tuarégek élet-szintjére leszállítani. Mindennapos küzdelem és nélkülözések vártak reánk ezen a szörnyűséges vidéken: küzdelem a téli hideg és a nyári hőség és a szél ellen. A szél, a szél volt legvadabb ellenségünk. Szüntelenül fújt. Telehordta homokkal főzédé-nyeinket, elvakított bennünket, úgy-hogy félbe kellett szakítanunk munkánkat, széthasogatta rajzpapírjainkat, felfordította asztalunkat, szétépte sátrainkat, úgyhogy sokszor futva kerestünk menedéket a barlangok üregében. Vízszerezésre valóságos expedíciókat kellett szövetoznünk, hogy megföthessük tömlőinket a gueltákból, ha ugyan nem voltak teljesen kiszáradva. A sáros üledékben bőséges arányban volt kecskebogyó és tevegané is. Több mint egy hónapon át teljesen le kellett mondanunk a tisztálkodásról, mert a víz éppencsak, hogy konyhai szükségleteinket fedezte. Csakhamar elvesztettük civilizált külsőnket, szakállunk tele volt homokkal, csimbókos hajunkat csak akkor vágtuk le nagy ollócsapá-sokkal, ha már túlságosan hosszúra

nőtt. Mindezt bölcs filozófiával viseltük el, mintha barlangi művészkollégáink társágában éltünk volna. Esténként a barlang mélyében 'tábor' körül üldögélve, pipázgatva elbeszélgettünk, s képzeletben felidézttük a prehisztórikus élet jeleit a felfedezett falfestmények alapján. Éjszakáinkat csupán a táborhelyünk körül ólalkodó sakálók ugatása zavarta meg.

Minden sanyarúságért kárpótolt azonban bennünket az a valóban nagyszerű látvány, amely szemünk elé tárult.

A Tassili művészeti emlékei csakhogy egyedül állnak a világon. Minden eddig ismert barlangfestmény leltőhelyénél gazdagabb ez. Nincs egyetlen falmélyedés, melyre ne volna valami festve, egyes falakon pedig ötszáz ábrázolásnál többet is megszámláltunk.

Hogyan került ide, a lakatlannak és lakhatatlannak tartott Szahara közepébe ilyen gazdag tárlata a prehisztórikus emlékeknek? A feltárt témák és tárgyak száma tizezren felül terjed, és művészeti szempontból rengeteg újdonságot tartalmaznak. Tömeges szerszámot, eszközöt, edénymaradványt is találtunk, melyek az akkori életéről tanuskodnak. A falak tövében még a földfestéket és a festékes csöbröket is megtaláltuk, amelyeket a prehisztórikus művészek használtak. Minden olyan állapotban volt, mintha tegnap mentek volna el innen. A festmények is általában jól konzervált állapotban voltak, bár egyik-másik kárt szenvedett a nedveségtől.

Már első látásra szembetűnt, hogy a festményeken helyenként világosabb és élénkebb színű foltok vannak. Egy napon az az ötletem támadt, hogy nedves szivaccsal végigtöröljem a falfelület egy mezejét. Csoda történt a szemünk elé a nedves szivacs nyomán: az év-

Egy szaharai falfestés hű másolata a párisi Disztóművészeti Muzeuumban. A kép különös kerekfejű táncoló néger alakokat ábrázol s köztük egy fehér nőt.

ezredes agyagporréteg alatt 2—3 mm-nyire olyan gyönyörű három méter magas személyiséget ábrázoló kép rejtőzött, amelyet még sohasem láttunk. A szivacos lemosást — nyomorúságosan kevés vízkészletünk feláldozásával — rendszeresen folytattuk, és ezzel a módszerrel jeleiteink számát megkétszerezttük. Minél régiebbek, annál érdekesebbek voltak a feltárt freskók. Csüggedő és elkedvetlenedett társainkat ezek az újabb sikerek újból megyőzték, hogy az eredmény megéri a fáradságot és tehetséget igénylő munkánk tizenhat hónapon át tartott, látástól-vakulásig. Eredménye nyers papírokban: 800 freskó lemásolása papírosra. Egymáshoz illesztve 1500 m² felületet fednének be.

Mit látni ezeken a falfestményeken? Elefántokat, orrszarvúakat, vizilovakat, zsiráfokat, vadmacskákat, különféle antilópokat, ökörcsordákat pásztorokkal, halakat, fatörzsből vajt csónakban evező embereket, izmos vadászokat megfeszített íjjal, különböző emberalakokat három centiméter nagyságúaktól kezdve természetes nagyságig, s végül egy egészen rendkívüli ábrázolást, amelyet még sohasem láttunk: egy hat méter magas alakot, minden valószínűség szerint valami istenség képmását.

A fölfedezett festmények nem mind ugyanabból a korszakból származnak, elrendezésük több ezer éves időköznek felel meg, a neolith kor elejétől addig az újabb korszakig, amelyet a tevé megjelenése jelez. Több mint tizenhat féle rétegződést, azaz elhelyezkedési rendszert lehetett megkülönböztetni a freskókon. Ez azt jelenti, hogy Tassili nagy népvándorlások és népkeveredések színhelye volt egykor. Igen fontos megállapításunk, hogy a legrégebb rétegekben negroid jelleg található. Ez-ideig teljesen ismeretlen előttünk, hogy a fekete faj mikor differenciálódott, és mikor jelent meg Afrikában. A paleolith fekete ember fölfedezése még hátra van, mert csupán a neolith korból van bizonyosság arra, hogy voltak már feketék ezen a kontinensen. A Szaharában Asselárnál találták meg napjainkban a legrégebb csontvázat. Tassilitól 500 km-re délebben, egy korábbi expedíciónk alkalmával halgerinceket és vízilócsontokat találtam egy egykori folyómeder partján. Ezek egy halászlánya nyomai lehettek, mivel a leletek egy halomban heverték, csontszigonyok és kovakő-nyílhegyek között. Lehet-e ennél meggyőzőbb bizonyítéka annak, hogy a Szahara egykor nedves terület volt? A barlangfestmények jórésze szintén ugyanebből a korból való. Van-e összefüggés a kettő között?

A tassili falfestmények s egyéb leletek nem derítettek világosságot erre a kérdésre; arra sem, hogy a fekete faj mióta él Afrikában. De arra a megállapításra feljogosítanak,

Egy másik tassili másolat: állatok és emberi alakok több különböző időszakból

hogy a legrégebb néger maszk lelőhelye a Szahara. Meglepő dolog ez. Legérdekesebb fölfedezésünk az, hogy a már említett óriásalak néger maszkot visel, ugyanolyan amilyet Új-Guineában és az Elefántcsontparton ma is viselnek, s amelyeknek eredetéről semmit sem tudunk, a legrégebb közülük is csupán pár száz éves. Az óriás 6 m magas, és testéből növények nőnek ki, ami arra enged következtetni, hogy földistenséget ábrázol. Művészi kvalitásokat nem mutat, inkább szörnyetegszerű.

A tassili negroid jellegű festmények sajátosságai naturalista néger művészet kialakult konvencióit mutatják, s lényegében eltérnek minden másutt lelt sziklafalfestménytől, még a délafrikaiaktól is. Az európai barlangművészettel nem mutatnak szorosabb összefüggést, ámbar találunk apró íjászcsoportokat, melyek teljesen hasonlóak a spanyol-levanti leletekhez. Ha voltak is kapcsolataik idegen művészekkel, minden jel arra mutat, hogy a tassili negroid művészet bölcsője ott helyben volt, és ott fejlődött minőségileg magasabb fokra. A részletek gazdagsága, a kivitel finomsága igazi szépség élményét keltik a nézőben. Úgy látszik, hogy utána ó-egyiptomi hatás következett, s a negroid stílus nyomtalanul eltűnt több évezreden át tartó uralom után. Új jövevény pásztornép árasztotta el, s vette birtokba Tassili egész területét, s az előbbi népeket elűrdözte vagy leigázta, talán beolvasztotta. Nem tudhatjuk, mi történt. Ez az ökörtenyésztő pásztornép új, erősebben naturalista stílust hozott, s a civilizáció magasabb fokára mutat. Ábrázolásaik tárgya főképp ökörcsordák és kísérő pásztorok, s festményeiket a formák választékossága jellemzi. Hasonló ökörábrázolásokat a Szahara más részein is találtak már, Hoggarban, Mauritániában is. Ez arra enged következtetni, hogy a jövevény nép a Szahara más vidékéről jött oda. Honnan? Erre a kérdésre felvilágosítást nyújt öt leletünk, melyek pontos képmásai a Níluson járó egyiptomi bárkáknak. Ez arra mutat, hogy az új letelepedők Egyiptom földjéről valók voltak. Volt egy időszak, amikor az egész Szaharát úgyszólván ellepték az ökrök. Házállatként azonban eredetileg nem a Szaharában, hanem a Nílus felső folyásánál honosították meg, az abesszin fennsíkon.

Az ökörpásztorok művészete határozottan magasabbrendű, nemcsak csodálatra készítő esztétikai érzésekről, hanem kompozíciós tehetségről is tanuskodik. Az ábrázolásokban az ökr

dominál a pásztorélet különböző jele-
neteiben. Ezerszámra borítják a falakat.

E rajzoknak köszönhető, hogy fel tud-
juk sorolni a korszak állatvilágának
tagjait: elefánt, orrszarvú, víziló, zsiráf,
strucc, antilopfélék és vadzsamár. Az
ókrón kívül háziállat volt a juh és a
kecske.

Mindezeket az alakokat többnyire
okkerrel festették, de alkalmaztak több
színnel való festést is (polychrom fes-
tést), sárga és fehér okkerrel kombinál-
va. Olyan színpompás freskót is talál-
tunk, amelyen százötven alak illetve
téma szerepelt egyetlen kompozícióban.
A jelenetek közt látható két pásztor-
csoport harca a csorda birtoklásáért.
Összességükben és apró részleteikkel
képet nyújtanak az ókrésznép életéről
abban a korszakban. Ezek az emberek
nem voltak sem feketék, sem fehérek.
Arcélük leginkább a rézbőrűfajra emlé-
keztet, amely közel áll a mai etióp faj-
hoz, ha nem azonos vele.

Egy idő múlva ez az ókrésznép is el-
hagyta a Szaharát, mert szembekerült
az új hódítókkal. A tassili kő-archívum
feleletet ad arra is, hogy kik voltak
ezek. Egy harcos nép, melynek lova és
harci szekere is volt; e szokatlan harci-
eszközökkel szemben a pásztoroknak át
kellett adniok a helyet és eltűnniök
onnan.

A művészet félnaturalistává vált, a ló-
és emberalakok ábrázolása szokványossá.
Ez az ú. n. »röpülő vágta« stílus, aho-
gyan a lovakat örökítették meg; az em-
bereket pedig az ú. n. »kettős három-
szög« körvonalakkal. Lényegében a
mediterrán ábrázolásmódnak felel meg
és Kréta meg Mykene művészetét idézi

emlékezetünkbe. A fehér ember megje-
lenése a Szaharában kétségtelenül nagy
felfordulást idézett elő.

A festmény levonatok munkáján kí-
vül több ásatást is végeztem
Tassiliben a falak tövében, s ezek is
sikerrel jártak. Öt különböző helyen
hamurakásokat találtunk, s ökört, ga-
zella és juhcsontok kerültek elő belő-
lük. Egy finomabb porszerű lerakódást
vegyelemzésre küldtünk annak eldönté-
sére, hogy vajon a heverő tehenek trá-
gyája volt-e? Bőséges szerzőismé-
letet is találtunk: őrlő, zúzó és csiszoló kö-
veket, bárdokat, vakarókat, csontvéső-
ket, könyílhegyeket, stb. Találtunk
ezenkívül függőket és kapereceket is
palaközből, meg strucctojásból készült
gyöngyöket és rengeteg agyag-
edény törmelékét.

Hogy Tassiliben ilyen sokféle és iz-
galmas leletre bukkantunk, az elsősor-
ban annak köszönhető, hogy a homok-
kő kedvez az üregképződésnek és bűvő-
helyeknek, s szép falfelületeket kínált
a festők ecsetjének. Másrészt biztosít-
tották a művek konzerválását is. A
Szahara más helyein, mint pl. a Hoggar
kemény gránitömbjében, a Tadmait
mészkösziklái nincsenek festmények.
Itt viszont vésett művészeti emlékek
vannak, amilyenek Tassiliben alig ta-
lálhatók.

Munkatársaimtól a munka egész fo-
lyamata alatt az erőfeszítés maximumát
követeltem meg. Kemény voltam hozzá-
juk, beismerem. Tiszteletem fejezem ki
zárósoraimmal. A küzdelem nagyszerű
volt, s eredménye minden reményün-
ket túlhaladta.

G. Cimmer Anna fordítása

